

۱۵۳۳۴.۷
در ۱۳۹۷

از گوهرشاد مشهد تا گوهرشاد هرات

مؤلف

مرضیه خورشید

تهران

۱۳۹۷

کتاب

از گوهرشاد مشهد تا گوهرشاد هرات

مؤلف	مرضیه خوشدل
ویراستار	پروانه خادمی
صفحه‌آرا	آتنا موسوی
طراح جلد	مجید یکتا
ناشر	کلک سیمین
ناظر چاپ	اسداله معظمی گودرزی
لینتوگرافی، چاپ، صحافی	نشر امروز
نوبت چاپ	اول
سال چاپ	۱۳۹۷
تیراژ	۱۰۰۰
قیمت	۲۰۰/۰۰۰ ریال

شابک: ۳-۴۹-۷۵۰۶-۶۰۰-۹۷۸

تهران: خیابان فردوسی، انتم، سپهبدقربی، خیابان آذرفر (چوبین)، پلاک ۷، تلفکس: ۶۶۴۶۸۵۴۵

Kelke simin @ yahoo.com
kelkesimin.com

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر برای مؤلف محفوظ است.

سرشناسه	:	خوشدل، مرضیه، ۱۲۰۰-
عنوان و نام پدیدآور	:	از گوهرشاد مشهد - تهرات / مؤلف مرضیه خوشدل
مشخصات نشر	:	تهران: کلک، سیمین، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری	:	۱۵۶ص: مصور (بخشی رنگی)، جلد ب.
شابک	:	۹۷۸-۶۰۰-۷۵۰۶-۴۹-۳
وضعیت فهرست‌نویسی	:	فیا
یادداشت	:	کتابنامه
موضوع	:	مسجد جامع گوهرشاد (مشهد)
موضوع	:	مسجد گوهرشاد (هرات)
موضوع	:	نقشهای تزئینی
موضوع	:	Decoration and ornament – themes, motives
موضوع	:	هنرهای تزئینی
موضوع	:	Decorative arts
موضوع	:	معماری تیموری - ایران
موضوع	:	Architecture, Timurid -- Iran
موضوع	:	ایران - تاریخ - تیموریان، ۷۷۱-۹۱۱ق.
موضوع	:	Iran – History – Timurids, 1370-1505
رده‌بندی کنگره	:	NA ۵۹۸۷/م ۵ خ ۹ ۱۳۹۶
رده‌بندی دیویی	:	۷۲۶/۲۰۹۵۵۸۲۲۲
شماره کتابشناسی ملی	:	۴۸۵۴۸۲۲

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱۱	مقدمه مؤلف
۱۵	فصل اول: بررسی نقوش مسجد گوهرشاد مشهد
۱۵	مقدمه
۱۷	تزیینات
۲۲	نقوش هندسی
۲۴	نقوش هندسی بکاررفته در مسجد گوهرشاد مشهد
۲۵	گره هشت چهار لنگه (شمسه هشت کند)
۲۸	شاهپرک
۳۰	گره شش داودی
۳۲	گره سرمه‌دان سلی (گره داودی خانی)
۳۳	گره هشت طبل‌دار
۳۴	گره هشت چهار لنگه شل
۳۶	گره هشت مقرنس
۳۷	گره شش و سرمه‌دان
۳۷	نقوش گیاهی
۳۹	نقوش اسلیمی
۴۷	ختایی
۵۲	نقوش گیاهی بکاررفته در مسجد جامع گوهرشاد مشهد
۵۹	خوشنویسی و کتیبه‌های مسجد گوهرشاد مشهد
۶۰	کتیبه‌نگاری
۶۰	طریقه نگارش کتیبه
۶۱	خط کوفی

۶۲	خط کوفی بنایی (معقلی)
۶۳	خط ثلث
۷۳	فصل دوم: نقوش تزئینی مسجد گوهرشاد هرات
۷۳	درباره خراسان
۷۴	هرات و موقعیت آن
۷۵	تیمورلنگ، یا امیر تیمور
۷۶	هرات در دوره های تاریخی از ابتدا تا سلطنت شاه رخ
۷۷	هرات در دوران پایتختی
۷۹	درباره مسجد گوهرشاد هرات
۸۵	تزئینات در دوره تیموری
۸۷	نقوش هندسی و استفاده آنها در مسجد گوهرشاد هرات
۸۸	انواع نقوش هندسی موجود در هرات های سنتی
۱۰۱	نقوش اسلیمی و ختایی
۱۰۴	نقوش گیاهی بکاررفته در مسجد گوهرشاد هرات
۱۰۹	خط و خوشنویسی در دوره تیموری و مسجد گوهرشاد
۱۱۱	اصول خط بنایی
۱۱۳	نستعلیق
۱۱۴	خط ثلث
۱۲۱	فصل سوم: بررسی تطبیقی نقوش تزئینی ...
۱۲۱	دوره تیموریان و گسترش هنر و فرهنگ
۱۲۳	مسجد گوهرشاد مشهد و هرات در دوره تیموری
۱۲۷	تزئینات در دوره تیموری و دو مسجد گوهرشاد مشهد و هرات
۱۲۷	معمار قوام الدین شیرازی
۱۲۸	طرح و نقش
۱۲۹	فنون و روشها در تزئین
۱۳۰	شاخصهای متمایز و برجسته مسجد گوهرشاد
۱۳۲	نقوش هندسی بکاررفته در مسجد گوهرشاد مشهد و هرات
۱۳۲	الف) نقش شمس
۱۳۳	ب) گره معقلی

صفحه	عنوان
۱۳۴	ج) نقش ستاره
۱۳۵	د) هندسه و نقش
۱۳۷	هـ) شاهپرک
۱۳۷	و) موج آسیایی
۱۳۸	نقوش گیاهی
۱۴۱	کتیبه و خوشنویسی
۱۵۱	فصل چهارم: لازم آید
۱۵۳	منابع

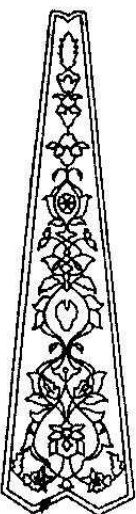
مقدمه مؤلف

معماران چهار اسلام، عشق و احترام را از مؤلفهای اصلی زیباشناسانه مساجد می دانند. این نگرش خاصه بناخواسته در معماری مساجد مجال بروز و ظهور می یابد، به ویژه وقتی در نظر داشته باشیم که اساس ترین کارفرمای ساخت و ساز مساجد در طول تاریخ اهتمام قلبی و احترام معنوی دل و دماغ انسان بوده است. بی شک تصویر و تصور بهشت به ضمیر پنهان روح معمار تأثیر گذاشته و در بنا مسجدها خود را آشکار کرده است.

مساجد اسلامی را می توان مجموعه به نظیری از انواع و اقسام هنرهای اسلامی دانست، از طراحی بنا و معماری کلی ساختمان گرفته تا کاشی کاری، گچبری، آئینه کاری و خوشنویسی و...؛ این یعنی سفر تمام عیاری از آفرینش، هنرهای مختلف و گوناگون که در یک بنا خودنمایی می کند که در نهایت با اثر واحدی به نام مسجد را خلق کنند و نقش و نگاره های اسلیمی دیواره ها و خطوط کوفی و سیمایی اطراف محراب و گنبد و برجستگی و فرو رفتگیهای مقرنسا و نهایتاً قوس منحنی، با یک کلیت معماری مسجد باید در کمال سازگاری و هماهنگی با یکدیگر قرار گیرند.

قدمت زیبایی و شکوه کاشیکاریها و طاقهای معماری ایرانی به پیش از ظهور اسلام در این سرزمین می رسد؛ هنری که ایرانیان آن را در ساخت مساجد بکار گرفته اند و در طول چند قرن زیباترین و شگفت انگیزترین عبادتگاههای مسلمانان را بنا کرده اند. تا آنجا که آرتور پوپ، معتقد است برتری هنر معماری ایران بر سایر هنرها در دوران قبل و بعد از اسلام دیده می شود.

ایرانیان مساجد خود را به گونه ای می آراستند که تزئینات و نقوش روی دیوارها، همچون شعری همناوی می کنند. طرحهای زینتی که بناهای ایرانی به ویژه مسجد بزرگ را زینت می بخشد، چیزی فراتر از شکل ظاهری و زیبایی است. این نقوش نه تنها زینت، بلکه نمایش نمادهای سستی و تصویری یک نماد باستانی از کشور برای نمایش و ارائه زندگی است.

شاید بتوان معماری را بارزترین جلوه تمدن تیموری دانست که با پشتکار و زحمت فراوان معماران و استاد بنایان هنرمندی که از شهرهای مفتوحه انتخاب و برای این منظور در نظر گرفته شده بودند بوجود آمد و به لحاظ فنی و تحولات تزئینی در اوج خود قرار گرفت.

بناهای این دوره، از هر جهت شکل تکامل یافته ساخت در ادوار قبلی از جمله دوره سلجوقی بحساب می آید و از نظر لطافت و زیبایی و تناسب ساختمان در عالی ترین مرتبه قرار دارد.

هنر، فرهنگ و ادب دوره تیموری، دو مسجد با شکوه را در کارنامه خود ثبت کرده است. دو مسجد هم نام، به دستور یک شخص (گوهرشاد خاتون) و با معماری یک استاد کار، یکی در مشهد و دیگری در هرات پایتخت خراسان بنا شده که هر دو مسجد با شکوه و عظمت بسیار کار شده اند و هر یک عین وحدت و انسجام تفاوت‌هایی با یکدیگر دارند.

مسجد گوهرشاد مشهد به علت همجواری با بارگاه ملکوتی امام رضا^(ع) که به عظمت بنا افزوده، بسیار مورد توجه اربابان است و مرمت‌های پیاپی نقوش، بر بنا خودنمایی می کند؛ اما مسجد گوهرشاد هرات به علت جنگهای پی در پی و عدم رسیدگی به آن در حال حاضر از مجموعه معروف گوهرشاد هرات آرامگاه گنبددار و مناره‌ای بیش به جای نمانده است. این دو مجموعه مثالی شایسته برای معماری، مناسبت و تزئینات دوره تیموری بشمار می آیند.

در دوره تیموری به دستور گوهرشاد خاتون، مسرتوانمند شاهرخ میرزا مسجدی به نام ایشان و با معماری استادی زبردست چون قوام الدین میرازی در مشهد بنا شد که پس از اتمام این مسجد به دلیل شکوه و جلال آن، گوهرشاد آغاز ساخت مسجد دیگری در هرات، که در آن دوران پایتخت تیموریان بحساب می آمد، را به قوام الدین داد. این دو مسجد که هر دو به دستور یک شخص و با معماری و نظارت یک نفر انجام شده دارای نقاط مشترک و غیرمشترکی است. نقوشی که به حتم روی یکدیگر نگذارده بوده اند؛ ولی عیناً شبیه به هم نیستند. آیا علت این تشابه و تفاوت را می توان در مواردی چون آداب و رسوم، فرهنگ و موقعیت جغرافیایی دانست؟ و یا وجود امکانات در هر منطقه را می توان عامل این امر ذکر کرد؟

آشنایی به نقوشی که از دیرباز بر هنر این سرزمین تأثیر گذاشته، امروزه می تواند در هنر تأثیر بگذارد و آثاری بدیع خلق کند، شاید بتوان هنر شرقی را به مخاطب عرضه کرد.

در سالهای متعددی این دو بنا به دلیل جنگهای پی در پی و دلایل متعدد دچار خسارات بی شماری شده اند؛ این در حالی است که مسجد گوهرشاد مشهد به دلیل همجواری با

بارگاه حضرت رضا^(ع) مورد عنايات ویژه قرار گرفته؛ ولی گاهی در پی این مرمتها نقوش دچار تغییراتی شده است، اما لطمه‌ای جدی به روند مسجد وارد نمی‌کند. آنچه ما را به سختی می‌اندازد و با مشکل مواجه می‌کند، ویرانی در مسجد گوهرشاد هرات است که علت عمده آن چنین بیان می‌گردد: «این بنا به امر امیر عبدالرحمن خان با این بهانه که ممکن است مورد استفاده روسیه قرار گیرد، ویران شد و آنچه از آن باقی مانده مناره شرقی و جناح راست آن یعنی گنبدخانه غربی است.»

به دست آوردن تصاویر مسجد گوهرشاد مشهد به دلیل در دسترس بودن و امکان سفر به مشهد مقدس و مشاهده بنا از نزدیک به حتم آسان‌تر از مسجد گوهرشاد هرات بوده است. مسجد گوهرشاد هرات به علت عدم امکان سفر به آن شهر و تخریب مسجد به دلیل جنگهای پی‌درپی در سالهای گذشته مشکلات روبه روست. علاوه بر این به دلیل نمونه‌های کم تحقیقی و غیرقابل دسترس بودن آنها، ناره این بنا مسیر این اثر را به سختی پیش رفتیم.

بخشی از این اطلاعات به انبیا و ناقص در اختیار قرار می‌گرفت، که عده‌ای از مردم، حتی آنهایی که از اهالی هرات بودند نیز مسجد جامع گوهرشاد هرات را با مسجد جامع هرات به معماری قوام‌الدین غور اشتباه گرفتند و تشخیص و تفکیک چنین اشتباهی مقداری از زمان این پروژه را به خود اختصاص می‌داد.

اصولاً کتابهایی اینچنین خالی از اشکال نیست؛ که نگه‌دارنده اساتید را ارج خواهم نهاد. چاپ این اثر برعهده انتشارات کلک سیمین بود و دفت کتابخانه را پشتوانه این اثر کردند.

مرضیه خوشدل

بهار ۱۳۹۷